

Žemberová, Viera

Romantizmus v medziliterárnych súvislostiach : (z literárnovedného výskumu 90. rokov)

In: *Česko-slovenské vzťahy v slovanských a stredoevropských súvislostiach : (meziliterárnosť a areál)*. Pospíšil, Ivo (editor); Zelenka, Miloš (editor). 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2003, pp. 28-32

ISBN 80-210-3111-5

Stable URL (handle):

<https://hdl.handle.net/11222.digilib/133313>

Access Date: 11. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Romantizmus v medziliterárnych súvislostiach (Z literárnovedného výskumu 90. rokov)

VIERA ŽEMBEROVÁ (PREŠOV)

V deväťdesiatych rokoch sa záujem literárnej histórie, filozofie, teológie, estetiky a medziliterárneho výskumu o romantizmus a literárny romantizmus v slovanských literatúrach ukázal ako vhodne zvolený „objekt“ komunikácie pre tú súčasť spoločenskovedného výskumu, ktorý sa chcel vyrovnat' relevantným a závažným spôsobom aj prostredníctvom predmetu svojho znova otváraného bádania so zužujúcim sa priestorom pestovanej postmodernej (generačnej) eufórie vo vede, kultúre a umení a „po“ postmoderne dosahu na „normu“ aktuálnej literárnovednej praxe. Podstatné však bude najskôr to, že sa „ukázalo“ (dostupné, vypracované, aplikované) postmoderné „gesto“ v spoločenských vedách rovnako opodstatnené ako tradičné výskumné postupy a vyprázdňovanie priestoru vedy ani jednou stranou (stúpenci normy a gesta) nemá svoje „funkčné“ opodstatnenie.

Výber romantizmu za látku vhodnú na (európsku) spoločenskovednú komunikáciu aj „po storočí“ podporilo azda i to, že ide o výskum otvorený, seriózny, kontinuitný a pritom diferencujúci národné jedinečnosti, rešpektujúci ideové a poetologické znaky systému, štýlu a sémantiky i funkcie aj tendencií národných kultúrnych spoločenstiev, navyše aktuálne kooperuje s výskumom sociológie, historiografie, folkloristiky, estetiky, filozofie, politológie, teológie a iných (tradičných aj atraktívnych) súčastí spoločenských vied. Napokon práve ich výskum „z odstupu“ sa ukázal podnetný pri obnovení medziliterárnej rozprave o romantizme ako špecifickom, a predsa (ne)diferencovanom jave európskej kultúry práve v deväťdesiatych rokoch.

Pravdepodobne možno naznačiť i to, že sa výskum romantizmu od deväťdesiatych rokov uskutočňoval dvojakým spôsobom. Ten prvý, nazdávame sa, mal priebeh „jednotlivosti“, teda ide o také akcie ako vedecká konferencia IX. literárna Levoča o romantizme a mesianizme v roku 1999, zborník z vedeckej konferencie (*Romantizmus v českej a polskej literatúre*, vydaný v Opave 2000) alebo aktualizované chápanie mesianizmu ako nedostatočne objasnenej súčasti (dejín) vedy (*Fenomén mesianizmus I.–II.*

Filozofické, teologické a literárnohistorické reflexie, zborník vydaný v Prešove 2001, 2002). Za druhý spôsob označíme veľkoryso koncipovaný výskum slovenských a poľských vzťahov, ktoré sa ukotvili predovšetkým v čase, dobe, estetike, osobnostiach národných a literárnych romantizmov (gestorom a iniciátorom akcie sa stal Jozef Hvišč), alebo akým bol grantový medzinárodný projekt (aj s konferenciami a zborníkmi) vytýčený ako výskum slovanského romantizmu (na Katedre slovanských jazykov Filologickej fakulty na Univerzite Mateja Bela).

Nazdáva sa, že bude vhodné ako margináliu spomenúť skutočnosť, že sa literárnovedný dialóg o českom a slovenskom, ale aj o slovenskom a českom výskume literárneho romantizmu v deväťdesiatych rokoch prtlmil. Ak prijmeme tento pohľad za možný, pôjde isto o viacero príčin, prečo je to tak. Napríklad to môže byť aj následok intenzívneho obojstranného literárnohistorického a medziliterárneho výskumu z obdobia pred koncom storočia, ale znamenať to však môže i to, že sa prirodzená výmena literárnych historikov „udiala“ na obidvoch stranách národných literárnovedných „centier“ tak rýchlo, že na nových sa musíme tešiť, poprípade pôjde aj o to, že sa v národných literárnych romantizmoch odкрývajú ich doterajšie biele miesta a tie na seba upútali zvýšenú pozornosť vo výskume: slovenská literárna história, dejiny filozofie, teológia sa sústredili na sondy do mesianizmu v pozícii javu, štýlu, estetiky a epistemickej inštrukcie, česká literárna história sa koncentrovala na morfológiu národného literárneho romantizmu. Romantizmus v oblúku kultúrneho a spoločenského vývinu si všimol J. Hvišč, keď sa rozhodol jeho „prítomnosť“ objasniť ako „kontinuitu romantizmu, ktorý vstupuje v časových, javových, kultúrnych a hodnotových modifikáciách“ do výrazovej sústavy národnej kultúry alebo do autorskej dielne. Otvorenosť romantizmu voči vývinu v jeho spektre prejavov a dosahov na ľudskú spoločnosť chápe ako literárnohistorický obsah, ktorý „je jasne časopriestorom jej vzniku, rozvoja a ukončenia. Platí to však aj pre komponenty teoretického a metodologického pôvodu?“ (Hvišč, 2002, s. 90). Pojem romantizmus podnecuje aktuálnosť a latentnosť pojmu kontinuita romantizmu, ich dialóg v čase a výraze obsahov uvoľňuje J. Hvišč tak, že naznačuje prítomnosť aj tzv. čiastkovej kontinuity romantizmu v „nových potrebách literárnej tvorby“ (Hvišč, 2002, s. 91). Skutočne záleží potom na tom, čo z romantizmu dnes v kultúre a štýle spoločenského „jestvovania“ ešte žije, teda je živé, podnetné, ba aj potrebné. Romantizmus má viacero významov, nekonečný rad definícií, ale isto aj preto, lebo jeho vnútorná významová konštrukcia je vrstevnatá, mnohorozmerná a interpretačne otvorená všetkému, čo chce

rešpektovať vo výraze osobitosť prejavu a dočasnosť jej individuálneho, singulárneho, funkčného „účinkovania“ aj v zložke pragmatickej, ale aj v zložke nepragmatickej vo vzťahu k dobe, účinku a individualite v jej kultivovaných rozmeroch výpovede o tom, čo z doby vzišlo a o nej vypovedá.

Naposledy sa sústredene vývinovému priezvu dotykov slovenského a českého literárneho romantizmu venoval C. Kraus (*Slovensko-české literárne vzťahy včera a dnes*) na konferencii (vydaný zborník *Slovensko-české vzťahy a súvislosti*, Bratislava 2000, s. 83–96) naznačeného zamerania. Vzťahy obidvoch národných literatúr vo vývinovom procese odvíja C. Kraus od premenlivého spoluúčinkovania princípu národného (integrujúca konštanta, dominuje v slovenskom prostredí) a princípu kmeňového (diferenciačná konštanta, určuje české prostredie, Kraus, 2000, s. 83–84). „Vzájomné vzťahy,“ týmto pojmom vyjadruje vývinovú (ne)kooperáciu obidvoch národných literatúr, napája vo svojom výklade aj na otázky jazyka, národnej identity a národnej kultúry, ktoré rozlične posudzovali a riešili jednotlivé národné generácie a konfesie pri svojej možnosti sceľovať politické, dejinné a kultúrne v národnom programe a vývine. Metóda literárnohistorického odstupu a potreba „predmet“ zo vzájomných vzťahov zosumovať do ústredných koordinátov, vedie k priesečníku Krausovho výkladu, pretože: „... k výraznejšiemu zlomu v slovensko-českých vzťahoch došlo v období literárneho romantizmu“ (Kraus, 2000, s. 85).

Osobnosť J. M. Hurbana sa v návratoch k literárnemu romantizmu v deväťdesiatych rokoch presadzuje vo viacerých prácach. Kraus si ho pripomína citovaním jeho pointy po „jazykovom“ probléme, podľa ktorého sa Slováci „odtrhli od českého spisovania, ale nie od literatúry českej“ (Kraus, 2000, s. 86). Pri viacerých príležitostiach desaťročia vrátiť sa k literárnemu romantizmu, tak urobil P. Káša, raz ide o Hurbanov vzťah k českej dobovej literatúre (*K Hurbanovmu „dvojobrazu“ Moravy a Čiech v roku 1839*, 2000, s. 97–100), inokedy o Hurbanov esejistický náčrt národných dejín literatúry (*Slovensko a jeho život literárny*, Káša, 2001, s. 66–74), alebo si všíma „vedecké“ kontakty s poľskými prácami z dejín národnej literatúry (M. Mochnacki) a literárnej estetiky v role generačného programu (K. Brodziński, Káša, 1999, s. 78–89).

Napriek naznačenému sa zdá, že v záujme o literárny romantizmus sa v deväťdesiatych rokoch presadil výskum mesianizmu v jeho teologickej, filozofickej, estetickej, pojmovej, kontextovej a sémantickej prepojenosti na jednotlivé (J. Jacobeus – S. B. Hroboň, M. M. Hodža, J. Král', J. Botto, – A. Mickiewicz, J. Słowacki a ďalšie) autorské romantické dielne v slovenskej, poľskej a ruskej literatúre. Naznačenie väzieb mesianizmu na

budúcu genézu a „jav“ moderna a postmoderna, opakovane sa pripomína, že necháva mesianizmus i po týchto sondách výskumu deväťdesiatych rokov otvorený pre jeho vnútornú nejednoduchú štruktúru i rôznorodú aplikáciu a významovosť tak v autorskom, ako aj spoločenskovednom „prostredí.“ Zaujímavo sa k problému mesianizmu v 19. storočí vyjadril poľský politik našej súčasnosti, Jan Komornicki, ktorý uvažuje o tomto spoločenskom, konfesijnom a ideologickom jave v európskych súvislostiach takto: *„Keďže poľský patriotizmus, historické vedomie a tradícia udržiavala veľmi intenzívne katolícka cirkev, bolo pomerne prirodzené, že sa zrodil mesianizmus. Teda myšlienka, že by sa na báze náboženstva zjednotili kresťania, aby mali jednu ideológiu, ktorá ich bude spájať aj ponad hranice štátov“* (Weidler, 2002, s. 16).

Literárny romantizmus sledovaný na „širokej“ ploche jednotlivých (európskych) národných romantizmov sa prejavil ako výrazne diferencovaný prejav národnej filozofie a národnej kultúrnej praxe. Tie sa usiloval A. Červeňák zovrieť svojimi „antropocentrickými“ tézami v opakovaných prienikoch (1999–2001) do estetiky, poetológie, genológie, z ktorých mu vychodí, že sa exponovaným „fenoménom“ stáva opäť iba dobový subjekt (človek), pre ktorý je romantizmus *„vyčerpávajúci, zničujúci, dokonca tragický zápas...“* (Červeňák, 1999, s. 9). Antropologické a socioliterárne orientované (nekonvenčné) sondy a pracovné komparácie A. Červeňáka do (tradovaného, rešpektovaného) literárnohistorického pôdorysu z heuristiky, interpretácie a pracovných syntéz (autorského, národného) literárneho romantizmu sa ukázali ako provokujúce, no predovšetkým užitočné. Aj preto, že postupmi sociologického chápania javu, ním podnecovaných spoločenských a osobných dejov a ich objektu i subjektu sa „všetko,“ čo súvisí s romantizmom dostáva do iných (dynamických) súradníc, keď „dvojnásobný antropocentrizmus“ slovanských literatúr dostáva rozmer národnej podoby a národného útlaku alebo národného pátosu (Červeňák, 1999, s. 12). Medzi variantmi a invariantmi národných romantizmov si našli svoje vývinové a neprenosné miesto v národnom spoločenstve a národnej literatúre mesianizmus (umenie – národné politikum) a pragmatizmus (politikum – národná kultúra). Až paradoxom sa pripomína situácia, keď si po viac ako storočí literárna veda kladie v deväťdesiatych rokoch otázky, čo je romantizmus?, možno ho „merať“ historickým vývinom? Za pokus o „nový“, „iný“, vertikalizujúci postoj k literárnemu romantizmu možno chápať aj potrebu novej motivačnej situácie v lyrike a estetike literárneho romantizmu. O pohľad na vrchol medziliterárnej „pyramídy“ sa usiluje zámer, ktorý vidí možné dotykové plochy medzi slovanským romantizmom

a jeho komparáciou s romantizmom (neslovanským) európskym a svetovým (Červeňák, 2000, s. 171).

Deväťdesiate roky v literárnej vede otvorili, a tak aj ponechali literárny romantizmus. Teologické prístupy k nemu jasne napovedajú, že romantizmus, z rozličných podnetov a zámerov, stal sa v epistemických súradniciach romantizmu a národnej literatúry „bielym“ miestom, ktoré čaká na svoje – predovšetkým – kontextové riešenie prostredníctvom iniciovaného heuristického poznávania „nedostupných“ literárnych klenotov v dejinách národných literatúr.

Literatúra:

HVIŠČ, J.: Kontinuita romantizmu. In: *Studia Academica Slovaca. Prednášky XXXVIII. letnej školy slovenského jazyka a kultúry*. 31. Ved. red. J. Mlacek. 1. vyd. Bratislava, STIMUL 2002, s. 90–99.

KÁŠA, P.: Medzi estetikou a ideológiou. Literárnohistorické a komparatistické štúdie. 1. vyd. Prešov, Prešovská univerzita. Filozofická fakulta. Ed. AFPhUP 46/128, 2001. 210 s.

SLOVENSKO-ČESKÉ VZŤAHY A SÚVISLOSTI. 1. vyd. Ed. J. Hvišč. Bratislava, LUFEMA 2000 (odkaz na príspevky Cyrila Krausa: Slovensko-české literárne vzťahy včera a dnes, Petra Kášu: K Hurbanovmu „dvojobrazu“ Moravy a Čiech v roku 1839, Jozefa Hvišča: Česká a slovenská próza na križovatke. Úsilie o komplexnosť prózy na konci národného obrodzenia). 266 s.

SLOVANSKÝ ROMANTIZMUS. Ved. red. A. Červeňák. 1. vyd. Banská Bystrica, Univerzita Mateja Bela. Filologická fakulta 1999. 252 s.

SLOVANSKÝ ROMANTIZMUS – O POETIKE. Zost. A. Červeňák. 1. vyd. Banská Bystrica, Univerzita Mateja Bela. Filologická fakulta 2000. 174 s.

SLOVANSKÝ ROMANTIZMUS. POETIKA ROMANTIČNA. Ved. red. A. Červeňák. 1. vyd. Banská Bystrica, Univerzita Mateja Bela. Filologická fakulta 1999. 252 s.

WEIDLER, E.: Po vplyvom poľského patriotizmu sa prirodzene zrodil mesianizmus. Rozhovor s Janom Komornickim. In: *Euroreport*, časopis na podporu integračných snáh slovenskej vlády, V., 2002, september, s. 16.